

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

LEGAL SUPPORT OF ACADEMIC INTEGRITY IN SCIENTIFIC ACTIVITIES IN UKRAINE

**Христинченко Н.П., д.ю.н., професорка,
завідувачка кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0001-7473-7193>**

**Шишка Р.Б., д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної
власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0002-0532-1909>**

**Бородін І.Л., д.ю.н., професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін,
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0002-1874-3238>**

У статті розкрито юридичну природу правового забезпечення академічної доброчесності у науковій діяльності в Україні. Сформовано, що це система нормативно-правових та адміністративних заходів на основі реалізації норм адміністративного права, зовнішнім виразом якого є освітні та наукові закони, підзаконні нормативно-правові акти центральних та локальних адміністративних органів з метою отримання публічної довіри науковою спільнотою до результатів наукових досліджень. З'ясовано, що наука є засобом розвитку людства та цінністю сама по собі, яка вимагає захисту, як інтелектуальна власність з погляду приватного права та публічною цінністю, з погляду адміністративного права. Академічна доброчесність хоча і є за своєю матеріальною основою інтелектуальним продуктом (інтелектуальною власністю) однак юридична її природа є адміністративно-правова, як забезпечення публічної довіри до результатів наукових досліджень. Поняття та складові змісту академічної доброчесності, правила її дотримання є законодавчо виписаними в нормах адміністративного права, зовнішнім виразом яких є профільний, спеціальний освітні закони, профільний науковий Закон від 5 вересня 2017р. № 2145-VIII та підзаконні нормативно-правові акти Національно агентства за якості освіти та локальні акти наукових установ. Зроблено висновок, що найбільш імперативно-владно забезпечення академічної доброчесності у науковій діяльності проявляється при боротьбі з плагіатом у дисертаційних дослідженнях наукових працівників, наслідками її допущення можуть стати заходи реагування спеціального адміністративного органу, не сприятливі не тільки для здобувача наукового ступеня, однак й наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів, голови ради та, в цілому для наукової установи, на яких можуть бути накладені адміністративні санкції у формі позбавлення спеціального наукового права. Виявлено, передові практики наукових установ показують, що з метою недопущення академічної не доброчесності, в цілому та плагіату зокрема утворюється система їх попередження у формі підзаконних нормативно-правових та адміністративних актів, до яких відносяться: положення про дотримання академічної доброчесності, декларації про дотримання академічної доброчесності, етичний кодекс науковця та курсів про академічну доброчесність.

Ключові слова: адміністративний акт, декларація, етичний кодекс, інтелектуальна власність, наука, науковий працівник, підзаконний нормативно-правовий акт, плагіат.

The article reveals the legal nature of legal protection of academic integrity in scientific activity in Ukraine. It has been established that this is a system of normative-legal and administrative measures based on the implementation of the norms of administrative law, the external expression of which is educational and scientific laws, subordinate normative-legal acts of central and local administrative bodies with the aim of obtaining public trust of the scientific community in the results of scientific research. It was found that science is a means of human development and a value that requires protection as intellectual property from the point of view of private law and public value from the point of view of administrative law. Although academic integrity is, by its material basis, an intellectual product (intellectual property), its legal nature is administrative and legal, as ensuring public trust in the results of scientific research. The concept and components of the content of academic integrity, the rules for its observance are legislated in the norms of administrative law, the external expression of which is the profile, special educational laws, the profile scientific Law of September 5, 2017 No. 2145-VIII and subordinate legal acts of the National Agency for quality of education and local acts of scientific institutions. It was concluded that the most imperative and authoritative provision of academic integrity in scientific activity is manifested in the fight against plagiarism in the dissertation research of scientific workers, the consequences of its admission may be the response measures of a special administrative body, which are not favorable not only for the recipient of a scientific degree, but also for the scientific supervisor (consultant), official opponents, the head of the council and, in general, for the scientific institution, which may be subject to administrative sanctions in the form of deprivation of a special scientific right. It was revealed that the best practices of scientific institutions show that to prevent academic dishonesty, in general and plagiarism in particular, a system of their prevention is being formed in the form of subordinate regulatory and administrative acts, which include regulations on compliance with academic integrity, declarations on compliance with academic integrity, ethical code of the scientist and courses on academic integrity.

Key words: administrative act, code of ethics, declaration, intellectual property, plagiarism, science, scientific worker, sub-legal regulatory act.

Вступ. Наукові дослідження є джерелом соціально прогресу. Однак це може бути досягнуто тільки в тому випадку якщо вони є дійсними. Іншими словами містити в собі за змістом і сутністю наукову новизну, яка розвиває чи розкриває нові ранище невідомі явища.

В умовах сьогодення провідним критерієм оцінки останнього є академічна доброчесність. Самий в ній у найбільш широкій формі сформовані етичні вимоги до результату якості наукового творення. Без дотримання якого наукова новизна перестає нести в собі позитив для

суспільства, а навпаки перетворюється в деструктивний фактор.

Вітчизняна наука та суспільство, в цілому, відносно недавно перейшло на стандарти оцінки наукових творів на засадах академічної доброчесності. Це не означає що вчені в минулому широко допускали не етичні вчинки. Просто у формально догматичній площині такі явища не аналізувалися.

Отже категорія академічної доброчесності в наукових дослідженнях є відносно новою категорією та потребує подальшого з'ясування її наукової природи.

Огляд, останніх досліджень. До проблеми правового забезпечення академічної доброчесності у науковій діяльності в Україні звертали свою увагу вчені у галузі цивільного та адміністративного права. Певних внесок у розвиток цих інститутів внесли В. Авер'янов, А. Аксютіна, В. Антонюк, Н. Бурау, В. Бевзенко, І. Бережнюк, О. Єшук, Р. Мельник, О. Нестерцова-Собакар, Д. Півторак, В. Тропін, О. Тропіна та ін. Проте названі вчені безпосередньо реалізовані нами питання не аналізували а звертали свої наукові погляди на суміжні, або більш широкі суспільні відносини.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, теорії цивільного права, аналізу інституту інтелектуальної власності розкрити правове забезпечення академічної доброчесності у науковій діяльності в Україні.

Виклад, основних положень. Згідно з Британською енциклопедією наука, будь-яка система знань, яка стосується фізичного світу та його явищ і передбачає неупереджені спостереження та систематичне експериментування. Загалом, наука передбачає пошук знань, що охоплюють загальні істини або дії фундаментальних законів [1].

В Україні наукова діяльність розглядається у двох аспектах: як особлива форма інтелектуальної діяльності, мета якої полягає в отриманні, переробці та розповсюдженні нової інформації; як особливий соціальний інститут, що має ієрархічну структуру. Тобто наукова діяльність розвивалася при врахуванні в сукупності її вищевказаних особливостей [2].

Закон України «Про освіту» визначає, що академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання академічної доброчесності науковими працівниками передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання [3].

Вчений є основним суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності. Вчений під час провадження наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності зобов'язаний: не завдавати шкоди здоров'ю та життю людини, навколишньому природному середовищу; додержуватися етичних норм наукового співтовариства, неухильно дотримуватися норм права інтелектуальної власності. Крім того, профільний науковий від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII визначає, що встановлення в поданих до захисту дисертації або наукових публікаціях фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації є підставою для відмови у присудженні наукового ступеня доктора наук [4]. Як відомо першим порушенням академічної доброчесності вважається, академічний плагіат, як оприлюднення (частково або повністю) наукових (твор-

чих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства [3]¹. Повертаючись знову до Закону від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII слід підкреслити, що якщо у захищеній докторській дисертації або публікаціях, які представлялися до захисту, факти академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації, науковий консультант позбавляється права участі у підготовці або атестації здобувачів ступеня доктора філософії та консультуванні та атестації здобувачів ступеня доктора наук строком на два роки, голова спеціалізованої вченої ради, в якій відбувся захист цієї дисертації, та опоненти, які надали позитивні висновки на неї, позбавляються права участі в атестації кадрів вищої кваліфікації строком на два роки, а наукова установа позбавляється права утворювати спеціалізовану вчену раду за відповідною науковою спеціальністю строком на один рік. Скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня кандидата наук, доктора наук у разі встановлення відповідно до законодавства фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти здійснюється у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, та може бути оскаржено відповідно до законодавства [4].

З метою недопущення зазначених вище випадків, відповідно до вимог Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII, Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII, Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX, Цивільного Кодексу України від 16.01.2003 р. №435-IV з метою підвищення якості наукової діяльності та забезпечення ефективної системи запобігання академічного плагіату в наукових працях академічна доброчесність має бути пріоритетом для наукових працівників. Для цього в наукових закладах створюється певна адміністративно-правова система. Наприклад, в Науково-дослідному інституті публічного права вона складається з Положення про дотримання академічної доброчесності науковими працівниками та здобувачами вищої освіти в науково-дослідному інституті публічного права, Декларації про дотримання академічної доброчесності, Етичного Кодексу, у формі підзаконних нормативно-правових актів та Проходження курсів про академічну доброчесність науковими працівниками, докторантами, аспірантами, як адміністративного акту індивідуального характеру [5].

Так згідно з Декларацією про дотримання академічної доброчесності науковим працівникам пропонується задекларувати, що вони мають здійснювати власну освітню, наукову, творчу діяльність, дотримуючись місії, візії, цінностей, корпоративної культури, найвищих моральних і правових норм академічної доброчесної поведінки, керуючись законодавством України, етичними вимогами до професійної та наукової діяльності, нормами та вимогами щодо етики та дотримання академічної доброчесності. Щодо неприпустимості академічного плагіату в навчальних і кваліфікаційних роботах, та беруть на себе зобов'язання з повагою та толерантністю ставитися до всіх членів академічної спільноти. Не допускати поведінку, що ставить під сумнів чесність та сумлінність своєї роботи і завдає шкоди колегам та репутації. Запобігати та протидіяти проявам порушення академічної доброчесності іншими науковцями. Не надавати та не отримувати неправомірну допомогу у освітній та науковій діяльності, не давати хабарів. Використовувати лише достовірні джерела інформації, не вдаватися до фальсифікації чи фабрикації даних. Не плагіювати (у т.ч., не використовувати

¹ Про освіту, Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

ідеї, твердження, відомості, тексти тощо без посилання на джерела). Належно та добросовісно виконувати завдання при написанні наукових та кваліфікаційних робіт [6].

З урахуванням науково-методологічних підходів вчених Національного університету «Київський політехнічний інститут» ім. Ігоря Сікорського, перевірка наукових робіт на академічну доброчесність має здійснюватися на засадах комплексності та інтелектуальності моніторингу, методичного та алгоритмічного забезпечення, розробки засобів перевірки об'єктів за умови виявленням технічних станів блокіровок авторських запозичень в режимі автоматичного виявлення. Такі засади потребують розробки комплексу теоретичних методів, алгоритмічних і програмних засобів для багаторівнинного розпізнавання фактів академічної не доброчесності та прогнозування функціональної етичності об'єктів аналізу [7].

Висновки: Отже, особливістю правового забезпечення академічної доброчесності у науковій діяльності в Україні:

– наука є засобом розвитку людства та цінністю сама по собі, яка вимагає захисту, як інтелектуальна власність з погляду приватного права та публічною цінністю, з погляду адміністративного права;

– академічна доброчесність хоча і є за своєю матеріальною основою інтелектуальним продуктом (інтелектуальною власністю) однак юридична її природа є адміністративно-правова, як забезпечення публічної довіри до результатів наукових досліджень;

– поняття та складові змісту академічної доброчесності, правила її дотримання є законодавчо виписаними в нормах адміністративного права, зовнішнім виразом

яких є профільний, спеціальний освітні закони, профільний науковий Закон від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII та підзаконні нормативно-правові акти Національно агентства з якості освіти та локальні акти наукових установ;

– найбільш імперативно-владно забезпечення академічної доброчесності у науковій діяльності проявляється при боротьбі з плагіатом у дисертаційних дослідженнях наукових працівників, наслідками її допущення можуть стати заходи реагування спеціального адміністративного органу, не сприятливі не тільки для здобувача наукового ступеня, однак й наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів, голови ради та, в цілому для наукової установи, на яких можуть бути накладені адміністративні санкції у формі позбавлення спеціального наукового права;

– передові практики наукових установ показують, що з метою недопущення академічної не доброчесності, в цілому та плагіату зокрема утворюється система їх попередження у формі підзаконних нормативно-правових та адміністративних актів, до яких відноситься: положення про дотримання академічної доброчесності, декларації про дотримання академічної доброчесності, етичний кодекс науковця та курсів про академічну доброчесність.

Отже, правове забезпечення академічної доброчесності у науковій діяльності в Україні – це система нормативно-правових та адміністративних заходів на основі реалізації норм адміністративного права, зовнішнім виразним якого є освітні та наукові закони, підзаконні нормативно-правові акти центральних та локальних адміністративних органів з метою отримання публічної довіри науковою спільнотою до результатів наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Science. Britannica. 2023. URL: <https://www.britannica.com/science/science>
2. Христинченко Н. П. Наукова діяльність в Україні: організаційний та правовий аспект: монографія. Київ: МП Леся, 2015. 412 с.
3. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 3. ст. 25
5. Академічна доброчесність. НДІ публічного права. 2023. НДІ публічного права. 2023. URL: <https://sipl.com.ua/akademichna-dobrochesnist/>
6. Декларацію про дотримання академічної доброчесності. НДІ публічного права. 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1rqo7EqES75z41cixid-ZyPZeemC3AwoL/view>
7. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум: навч. посіб. / уклад.: Н. Бурау, В. Антонюк, Д. Півторак. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 58 с.